

Др УРОШ ТАТИЋ, научни сарадник
Историјски институт Београд
Кнеза Михаила 36, Београд, Србија
Е-адреса: urostatic@yahoo.com

УЛОГА ФРАНЦУСКЕ У ПРЕГОВОРИМА ИЗМЕЂУ ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА И ПОРТЕ 1861. ГОДИНЕ О ПОЛОЖАЈУ МУСЛИМАНА У СРБИЈИ

САЖЕТАК: У циљу испитивања расположења гарантних сила према доношењу закона којима би био ојачан државноправни положај Србије, у мисији код великих дворова Европе боравио је од новембра 1860. до марта 1861. године специјални изасланик Јован Мариновић. Непосредно након његовог повратка, кнез Михаило Обреновић донео је одлуку да у Цариград пошаље искусног државника Илију Гарашанина. Подршка Русије и Француске учврстила је кнеза у намери да спорна питања реши у непосредним преговорима с Портом. Кнежев изасланик имао је задатак да пред владом у Цариграду изнесе проблем стављања под српску јурисдикцију свих Турака који су у Србији живели ван тврђава. Избором Гарашанина кнез Михаило је показао намеру да се у спољној политици ослони на људе од поверења. На повратак Гарашанина државним пословима утицало је не само његово искуство већ и мишљење Петрограда и Париза да се ради о једном од најспособнијих српских политичара.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Француска, Србија, Порта, Илија Гарашанин, Лавалет, кнез Михаило, Хатишериф из 1830, Хатишериф из 1833.

Тема преговора Илије Гарашанина и Порте 1861. године о положају муслимана у Србији садржана је у бројним историографским јединицама.¹

---

¹ Васиљ Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд–Земун 1925; Љиљана Алексић, *Сав Француске према Србији за време друје владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд 1957; Гргур Јакшић, Војислав Вучковић, *Свољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*, Београд 1963; Љубодрог П. Ристић, *Велика Британија и Србија 1856–1862*, Београд 2008; Данко Леовац, *Србија и Русија за време друје владавине кнеза Михаила (1860–1868)*, Београд 2015; *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, I (књига прва од 29 марта 1848 до 31 децембра 1858 године), II (књига друга од 4 јан. 1859 до 29 марта 1874), средио Ст. Ловчевић, СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа, Прво одељење, књига XXII, Београд 1931; Богдан Љ. Поповић, *Дипломатска историја Србије*, Београд 2010; Драгослав Страњаковић, *Илија*

Међутим, на ток ових преговора и њихов резултат у значајној мери утицала је и Француска чија улога није у потпуности расветљена, што је и циљ овог рада.

Од повратка Обреновића на власт у Србији 1859. године Илија Гарашанин је био у добрим односима с кнезом Михаилом. Млади кнез није узео за зло српском државнику ни његово противљење избору Милоша Обреновића на Светоандрејској скупштини 1858, ни гласине да је он био кандидат за престо.² Смрт кнеза Милоша и долазак кнеза Михаила на престо у септембру 1860. године затекли су Гарашанина у Паризу. По повратку из француске престонице, кнез га је одмах срдачно примио и у неколико наврата са њим врло поверљиво разговарао о питањима унутрашње политике у земљи. Након тога, кнез Михаило је понудио Гарашанину положај председника владе који је он одбио.³ У писму свом пријатељу, француском официру Иполиту Мондену (Hippolyte Mondain), државник је рекао да је тако поступио због кнежевог захтева да за министра правде изабере Јеврема Грујића, човека кога је сматрао потпуно непоузданим.⁴

Кнез, међутим, није одустајао од Гарашанина. Било је познато да он у Европи важи за најцењенијег српског политичара. Због његове умерености Порта је са Гарашанином сарађивала радије него са другим државницима у Кнежевини. Он је уживао поверење и подршку Француске, а Мариновићу је приликом боравка у Петрограду руска влада саветовала да Гарашанин буде враћен у државну службу. Свестан наведених чињеница, кнез Михаило је кренуо корак по корак. Најпре је почетком априла 1861. године поверио Гарашанину вођење преговора с Портом о подвргавању српским властима свих муслимана који у Кнежевини живе ван градова, а затим га је средином децембра исте године именовоа за председника владе и министра спољних послова. Са доласком Гарашанина на власт кнежева визија будућности српског народа постаће јаснија.⁵

Михаило је умео да искористи државничке способности Илије Гарашанина. У априлу 1861. године кнез му је поверио мисију у Цариграду, чији је циљ био да реши питање положаја муслимана у Србији.⁶ Михаилова одлука била је последица Мариновићеве мисије. Из разговора овог српског изасланика са руским и француским државницима, кнез је закључио да може рачунати на њихову подршку по овом питању. Француски министар спољних послова Едуар Тувнел (Edouard Thouvenel) сматрао је неспорним кнежево право да управља свим деловима српске територије и да под његовом влашћу буде сво становништво ван тврђава.⁷ То право произлазило је пре свега из

Гарашанин, Крагујевац 2005; Јован Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијега времена*, књ. 1 (1848–1860), књ. 2 (1860–1868), књ. 3 (1868–1872), Београд 1887–1901; *Илија Гарашанин (1812–1874). Зборник радова са међународној научној скупи одржаног 9. и 10. децембра 1987. йоводом 175. йодшњице рођења*, Београд 1991.

² Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 63–64.

³ Д. Страњаковић, н. д., 188–189.

⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 63.

⁵ Симо Ц. Ћирковић, *Књаз Михаило Обреновић. Живот и йолићика*, 143.

⁶ Радосћ Љушић, „Илија Гарашанин о српској државности”, *Илија Гарашанин (1812–1874). Зборник радова са међународној научној скупи одржаног 9. и 10. децембра 1987. йоводом 175. йодшњице рођења*, Београд 1991, 129–165 (145).

⁷ Едуар Тувнел (Верден, 1818 – Париз, 1866), француски дипломата, министар спољних послова од 24. јануара 1860. до 15. октобра 1862. Као двадесетогодишњак, објавио је 1839.

одредби Хатишерифа из 1830. године којима је, осим у гарнизонима у градовима, муслиманима безусловно био забрањен боравак у Србији. Министар је обећао Мариновићу подршку француске владе када кнез буде поднео овај захтев Порти. Интересантно је да се Тувнел супротстављао српском захтеву за иселјавање Турака из Кнежевине.⁸

Избор Гарашанина наишао је на добар пријем јер је он у дипломатским круговима сматран за умереног државника који ће се трудити да решење буде постигнуто мирним путем. Стога је владало уверење да је Гарашанин најпогоднија личност за вођење преговора с Портом и да ће се она према њему показати предусретљивијом и попустљивијом него према неком другом.⁹

Пре путовања у Цариград, српски државник је о својој мисији обавестио француског вицеконзула Дозона (Auguste Dozon),¹⁰ замоливши га да му обезбеди добар пријем и подршку амбасадора маркиза Лавалета (Charles Jean-Marie Félix, marquis de Lavalette)¹¹. Пре Гарашанина то је учинио и председник владе

године у часопису *Revue des Deux Mondes* извештај са дугог путовања кроз Аустрију, Угарску, Румунију и Грчку. Примедбе и размишљања са овог путовања сакупљени у две књиге 1841., отворили су му врата Министарства спољних послова. Каријеру је започео у посланству у Бриселу, а затим је 1848. вршио дужност секретара и отправника послова у Атини. Исте године, након проглашења Друге републике, именован је за опуномоћеног министра у Атини, где је постао најближи сарадник грчког краља Отона. У новембру 1850. постављен је за француског представника у Минхену, а 2. децембра наредне године, после државног удара Луја Бонапарте, за директора Политичког одељења Министарства спољних послова. Наполеон III га је 3. маја 1855. именован за амбасадора у Цариграду, а потом 4. јануара 1860. године за министра спољних послова (АМАЕ, *Personnel-Dossiers individuels de carrière, première série, 1816–XIXe siècle*, No 3931; Lucien Bély, Georges-Henri Soutou, Laurent Theis, Maurice Vaïsse, *Dictionnaire des Ministres des Affaires Etrangères*, Paris 2005, 350–352).

⁸ Архив Србије (АС), Поклони и откупи (ПО) 28/106, Јован Мариновић Илији Гарашанину, Париз, 3. фебруара 1861.

⁹ Љ. Алексић, н. д., 46. Британски конзул Лонгворт (Longworth) је од добро обавештених људи сазнао да је Гарашанина требало склонити из Београда за извесно време. У случају да у Цариграду постигне задати циљ, вероватно би био враћен на „место које је раније заузимао на челу српске управе” (Љ. П. Ристић, н. д., 188).

¹⁰ Огист Дозон је од 1841. радио у Министарству унутрашњих послова, а од 1845. године у Дирекцији за уметност (секција за историјске споменике). На Балкану је као дипломата провео 30 година (у Београду, Мостару, Пловдиву, Јањини, Ларнаки и Солуну). Кад је Француски конзулат у Београду 1855. подигнут на степен Генералног конзулата, постављен је за канцеларисту прве класе. У време Светоандрејске скупштине 1858. и турског бомбардовања Београда 1862. године вршио је и послове који су били изнад његових формалних овлашћења. Одржавао је везе са ученим Србима и српским политичким круговима о чему сведочи преписка са Вуком Караџићем, Илијом Гарашанином, Јевремом Грујићем и Стојаном Бошковићем. Поред своје дипломатске активности у Србији (1853–1863), уз сарадњу са школованим Србима преводио је и српске народне песме. Објавио је два таква издања: *Poésies populaires serbes*, Paris 1859. и *L'épopée serbe. Chants populaires héroïques. Serbie, Bosnie et Herzégovine, Croatie, Dalmatie, Monténégro*, Paris 1888. Интересовао се за историју и културу Балкана а посебно за српску епску поезију. Био је члан Српског ученог друштва од 1862. године а написао је и једну граматичку српског језика. Први је спојио дипломатску и културну димензију интересовања француских интелектуалних кругова за Србију и Србе (Александра Колаковић, *У служби ошцибини. Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894–1914*, Београд 2016, 54–55).

¹¹ Шарл Лавалет (Сенлис, Оаз, 1806 – Париз, 1881), француски дипломата, министар спољних послова од 17. децембра 1868. до 17. јула 1869. Након младости, за коју пре можемо рећи да је успешна него озбиљна, започео је 1835. године дипломатску каријеру. По ипозмењу већег броја мисија, упознао се са Источним питањем приликом вршења дужности

Филип Христић. Страни представници у Београду сматрали су да је на Гарашанинов избор утицала влада у Тиљеријама. Овде је био у питању не само лични углед српског државника већ и углед Француске која је била непосредно заинтересована за успех преговора.¹²

Гарашанин је утицао да питању положаја муслимана у Србији буде дат савременији облик. У „Наставленијама”, упутствима које је добио пред одлазак у Цариград, наглашено је да он у преговорима треба да се позове на јасне одредбе Хатишерифа из 1830. године. Новим решењем овог неоствареног права Турци који живе у Кнежевини изван градова били би подвргнути српским властима и законом изједначени са Србима у правима и дужностима. Судска власт Турске била би ограничена само на унутрашњост градова. Према овом компромисном решењу, Срби би одустали од исељења Турака, а Порта би се одрекла права на турски део београдске вароши.¹³

Изасланик је стигао у Цариград крајем априла. Након посете турским званичницима и упознавања амбасадора гарантних сила са садржином меморандума српске владе, Гарашанин је почетком маја предао овај документ министру иностраних послова Али-паши.¹⁴

Тон меморандума био је веома умерен. У њему је скренута пажња Порти на све чешће сукобе између Срба и Турака настањених ван тврђава и на опасност од постојања двовлашћа у Србији. Такво стање, стварајући сталне сукобе интереса, отежава уклањање сплетки које ремете добре односе Порте

секретара мисије у Персији која је имала за циљ успостављање дипломатских односа са тамошњим шахом. Генерални конзул у Александрији (1843–1846), посланик конзервативне већине у Скупштини до 1848. а затим и за време Друге републике, постављен је 20. фебруара 1851. године за амбасадора у Цариграду. За време сукоба Француске с Русијом око поседа над светим местима у Палестини, а који је довео до Кримског рата (1853–1856), на тој дужности се показао као снажна личност. Наполеон III га је 1853. године изабрао за сенатора. Пријатељства на двору и у дипломатским круговима омогућила су му да се 11. фебруара 1860. врати на положај амбасадора у Цариграду. Проблем управе у Либану (сиријско питање) пружио му је прилику да покаже своју вештину. Именујући га 28. августа 1861. године за амбасадора при Светој столици, министар спољних послова Тувнел је рачунао на његов преговарачки и таленат човека од акције у римском питању (питању световне папске власти у Италији). Државни министар Ежен Руе (Eugène Rouher) дао је нови подстицај његовој политичкој каријери поставивши га 1865. године за министра унутрашњих послова. После оставке Друена де Лииса (Drouyn de Lhuys) заузео је, привремено, 1866. место министра спољних послова. Остао је познат по циркулару који је послао француским дипломатским представницима након победе Пруске над Аустријом у бици код Садове 5. јула 1866. године. У „Циркулару Лавалет” («circulaire Lavalette») тражило се, зарад „политике народности”, оправдање за приближавање Прусској. По мишљењу министра, за Француску је било боље да постане савезник Берлина него да покуша да ограничи његове амбиције (Archives du Ministère des Affaires Étrangères (АМАЕ), Paris – La Courneuve, Fond Personnel-Dossiers individuels de carrière, première série, 1816–XIXe siècle, No 2472; L. Bély, G. H. Soutou, L. Theis, M. Vaisse, н. д., 354–355).

¹² АМАЕ, Fond Correspondance politique des consuls (1826–1896), le sous-fond Turquie-Belgrade 13, No 13 и 14, Дозон Тувнелу, Београд, 2. и 5. априла 1861.

¹³ Р. Љушић, н. д., 145. Преко београдског мухафиза Куршид-паше британски конзул је сазнао да се хиљаде наоружаних Срба окупљају око места у којима су тврђаве. Тврђавске посаде су стрепеле да ће, у случају Гарашаниновог неуспеха, тврђаве бити нападнуте, а посаде побијене. У прилог тврдњи да се у Србији припремају оружане акције против Турака, Лонгворт је навео и вести да оружје и муниција стижу из Аустрије, а српске власти их деле народу. Хабзбуршка монархија је поново гомилала трупе на северним обалама Саве и Дунава. Изговор за то била је намера да се спрече могући немири у Србији (Љ. П. Ристић, н. д., 188).

¹⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 66.

и Кнежевине. У циљу окончања тог стања, Правитељство је могло да тражи примену Хатишерифа из 1830. године и потпуно исељавање муслимана из Србије. Међутим, због хуманости према тим породицама, влада се задовољила предлогом о њиховом останку у Кнежевини, али под условом да и оне буду подвргнуте законима који важе за Србе. Чинећи овај уступак, Правитељство се надало да ће Порта, са своје стране, пристати да ова мера буде примењена и на муслимане у Београду. Из меморандума је изостављен сваки помен Хатишерифа из 1833. године, којим за београдске муслимане не важи наредба о исељењу садржана у претходном хатишерифу.¹⁵ Гарашанин је претходно проучио оба хатишерифа. Сачувано је неколико његових концепата, из којих се види колико је напора улагао да нађе најповољније решење овог питања. Србији су више одговарале одредбе Хатишерифа из 1830. него оне које садржи највиши султанов правни акт из 1833. године.¹⁶

У разговору с представницима гарантних сила, одмах по доласку у Цариград, Гарашанин је наишао на различита расположења према српском захтеву. Међутим, ниједан од њих није сматрао да је мисија предузета у време. Британски амбасадор Хенри Булвер (Henry Bulwer) указао је одмах српском државнику да ће захтев о успостављању српске јурисдикције над београдским муслиманима тешко бити испуњен. Булвер је приметио да Кнежевина и Порта имају супротна гледишта по том питању. Он је рекао да се не може одредити ни за једну страну, али је обећао да ће помоћи у налажењу решења. Сматрао је да Гарашанин има државничку способност да убеди

¹⁵ Исто, 66–67. Према одредбама Хатишерифа из 1830. године, Турцима (тј. свим муслиманима, па према томе и муселимима и војводама), ако не припадају гарнизонима, забрањује се пребивање у Кнежевини. Процес исељавања Турака из Србије био је започет, али је убрзо прекинут, делимично и због попустљивости кнеза Милоша. На тај начин његово извршење продужено је на уштрб стечених права Срба. На крају нису била порушена ни новосаграђена утврђења. Нејасно је остало од када је требало рачунати рок од једне године ради исељавања Турака: од августа 1830, што је било најраније време када је Хатишериф сачињен; од октобра када га је султан потписао; или од обнародовања овог највишег турског правног акта на Ташмајдану у децембру исте године. Кнез се држао првог термина, што није небитно за овако важно питање. Ипак, Порта је нашла начина да одложи извршење. Одредбама Хатишерифа из 1833. године утврђен је статус Београда, односно суживота Срба и Турака у вароши. Турци су непосредно потчињени београдском везиру. И Срби и Турци могу слободно живети у вароши и бавити се трговином. Београдска царинарница припала је Србима. У вароши је забрањено ношење оружја, сем представницима обе власти. Српске полицијске прописе Турци морају поштовати, а од кнеза се очекује да не предузима ништа против муслимана, који немају право подизати никаква здања изван вароши. Кнез и везир стараће се о поретку и чистоћи српске и турске вароши. Ничим се не сме спречавати слободна продаја имања на релацији Турчин–Србин и обрнуто. Рок од једне године предвиђен за исељење Турака из Србије показао се недовољним, па је стога та одредба из Другог хатишерифа преиначена у рок од пет година, рачунајући од дана обнародовања овог акта. Чињеница да су одредбе о заједничком српско-турском животу у београдској вароши испале недовољне по Кнежевину и Србе, правник и творац Устава из 1835. године Димитрије Давидовић приписивао је политичкој ситуацији насталој након закључења руско-турског Ункјар-Искелесијског уговора од 8. јула 1833. године, којим се Турска ставила под протекторат Русије. Овај уговор он је назвао Уговором о савезу. У писму кнезу Милошу од 6. септембра 1833. Давидовић је написао следеће: „Ја сам тога мненија, да ми не би ни Београд изгубили да су сада стара опстојатељства између Порте и Русије, то јест, да нису овог ђавољског сојуза градили, а да је Турска одбила савез, расрђена Русија би сигурно осигурала ово важно место Србима” (Радош Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд 1986, 8, 14–17).

¹⁶ Р. Љушић, н. д., 145.

Турке. Ипак, било је потребно придобити већи број турских министара јер је сваки од њих избегавао да на састанку владе самостално изнесе српски захтев. Турски државници страховали су да би их колеге у Дивану могле због тога оклеветати код султана. Са своје стране, султан није био у стању да ваљано сагледа проблем, а у давању уступака би видео само своју слабост. Због тога је било потребно да неко од представника гарантних сила „енглески, француски или други” подупру српски захтев. Тада би и најтврдокорнији турски министар, под изговором да му је такав савет дао одређени амбасадор, изнео предлог султану.¹⁷ Упркос обећаној помоћи, Булвер је по питању успостављања српске јурисдикције над муслиманима углавном подржавао Портино становиште.

Међу свим страним представницима турску страну је најодлучније бранио аустријски амбасадор, барон Прокеш (Anton Prokesch von Osten), а Гарашанин је сматрао да ће он правити Србији највеће тешкоће. Ипак, Прокеш је признао да Правитељство има право да захтева јурисдикцију над муслиманима и да ће о томе разговарати с Али-пашом. Аустријски и британски амбасадор су, придруживши се Лавалету, убеђивали Али-пашу да је немогуће функционисање двоструке власти и да то треба прекинути.¹⁸

Пруски и италијански посланик пријатељски су дочекали Гарашанина, слично као што су то учинили и 1860. године приликом доласка депутације кнеза Милоша. Они су обећали свесрдну подршку српском захтеву, али ни овога пута нису могли много да учине.

Руски посланик кнез Лобанов (Алексеј Борисович Лобанов-Ростовский) дочекао је Гарашанина срдечно и показао се према њему врло предусретљив. Он је сматрао да је због стања у Турској сада најпогодније време за изношење српског захтева.¹⁹ Изгледа, међутим, да је приликом преговора с Турском Лобанов у недовољној мери подржавао Гарашанина. Таква сазнања није поседовао српски државник али јесте влада у Београду.²⁰ По свему судећи Русија није могла да делује одлучније због учешћа у доношењу Хатишерифа из 1833. године. Лобанов је био свестан да је руски утицај у Цариграду спао на најнижи ниво. У својим залагањима за захтеве које је изнео Гарашанин,

¹⁷ АС, Илија Гарашанин (ИГ) 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 12. априла 1861.

¹⁸ Љ. П. Ристић, н. д., 189.

¹⁹ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 12. априла 1861. Већ дуже време трајали су немири у европским провинцијама Турске. Крајем 1860. злоупотребе турских власти у Старој Србији, Македонији и Босни чиниле су ситуацију тако тешком да су побуне могле избити сваког часа. Број избеглица из Бугарске знатно се увећао у Србији када су турске власти покушале да колонизују кримске Татаре у Видинском пашалуку. Порта је тражила од Кнежевине да јој изручи избеглице, што она није могла прихватити, а ни саме избеглице нису хтеле да се враћају. Погранични сукоби Црногораца и Турака навели су кнеза Николу Петровића да понудама о војној сарадњи и одређеним поступцима принуди Београд да пружи помоћ Црној Гори и херцеговачким устаницима. У марту 1861. године херцеговачки устанак Луке Вукаловића претио је да узме широке размере због страних утицаја и подршке кнеза Николе. Погоршањем односа Србије и Порте и пребегавањем све већег броја породица из Бугарске и Босне у Србију, Русија је рачунала да ће моћи да изврши већи притисак на Цариград и Лондон да пристану на њене захтеве за конференцијом (Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 59–64; Љ. П. Ристић, н. д., 182–183; Д. Леовац, н. д., 59).

²⁰ *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, II, 96.

руски амбасадор је наилазио и на неодобравање Булвера и Прокеша. Надајући се да ће подозрење према њему бити много мање, Лобанов је препустио поље деловања свом француском колеги.²¹

Стање у Турској било је хаотично пре свега због догађаја у Сирији. У овој земљи Турци су били малобројни а живели су углавном у градовима. Осим неколико раштрканих турских гарнизона, постојала је крупна насеобина Арапа и муслимана, док су у планинама један поред другог живела два народа у сваком погледу толико различита да би се међусобно могла споразумети. То су били Друзи и Маронити. Друзи су углавном били исламизовани, док су Маронити, далеки наследници преобраћеника Јована Марона, били католици и веома одани свом свештенству. Мирни земљорадници, Маронити су имали своје цркве, манастире и манастире-тврђаве, који су датирали још из доба крсташких ратова. Француски утицај међу Маронитима вршен је преко два верска реда – језуита и лазариста који су учили младе француском језику у својим гимназијама и изјашњавали се као Французи. Не треба заборавити да је покровитељство над католицима Османског царства Француска стекла на темељу капитулација. Она је дакле за Мароните била велика сила у правом смислу те речи. С друге стране, заштита Маронита била је за владу у Паризу од изузетног интереса јер су они били главни произвођачи полупрерађевина, нужних за француску текстилну, првенствено свиларску индустрију. Између Друза и Маронита је постојало старо супарништво, утолико опасније што су Друзи као муслимани могли да се ослоне на Турке. У аутономном Либану, турски султан је признао управу Маронита на северу а управу Друза на југу. Оно што је повећавало незадовољство муслимана била је одредба Париског уговора из 1856. године којом се султан обавезао да ће хришћанском становништву Османског царства дати повластице једнаке верницима Алаха. Ова одредба односила се нарочито на житеље Балкана, али се исто тако могла применити и на Мароните. Од овог тренутка све су уочљивији били знаци кризе. Башибозуци, нерегуларна милиција турског окупатора, сањала је о томе да преузме имања богатих католика. Уз Друзе је стајао и гувернер Бејрута Хуршид-паша. Покољи над Маронитима започели су у мају 1860. године, запаљена су њихова тридесет два села. Друзи су силазили са висоравни Хауран да би учествовали у подели плена. Француска језуитска гимназија Зале била је опљачкана а калуђери побијени. Турци су били саучесници покоља у Деир-ел Камару. У покушају да се спасу од даљег убијања, Маронити су почели да беже ка обали, где су их прихватили један француски и један британски ратни брод. На тај начин спасено је 2.000 хришћана, док се број жртава кретао око 6.000. Британци су тврдили да су Маронити изазвали Друзе и да је требало да султан успостави мир а британска штампа је устала против „паписта” са Леванта. Иако једини бранилац католика, цар Наполеон III је ипак успео да издејствује од владе у Лондону слање једне флоте и именовање европске комисије. Постојала је бојазан од покоља хришћана у Дамаску, који се нажалост није могао избећи. Насиљу је било изложено 20.000 католика и 130.000 муслимана. Нападнути су протестантски мисионари и оштећени конзулати. Башибозуци

²¹ Д. Леовац, н. д., 63.

су желели да из Сирије коначно отерају хришћане са Запада и Мароните. Побијено је око 5.000 хришћана, а турска влада није ништа учинила да то спречи. Злочини су изазвали велико узбуђење у јавности, нарочито у Француској. Оно је прерасло у срџбу када су мисионари и дипломате пружили обавештења да турске власти допуштају а у неким местима и олакшавају дела убицама. Разуме се, покољи су дали великим силама повода за протесте. Амбасадори у Цариграду упутили су приговор Порти, али је став сила по овом питању био различит. Британска јавност гнушала се покоља, али је влада сматрала да је пре свега требало спречити рушење Османског царства. Француска је као заштитник католика имала право на интервенцију, а Наполеон III је желео да покаже католичкој партији да не занемарује њихове интересе ван земље. Осим тога, интервенција би била од користи као мера притиска на Турску у тренутку када је по питању изградње Суецког канала Порта показивала злу вољу. Француски министар Едуар Тувнел је 26. јула 1860. на састанку амбасадора у Паризу најпре предложио слање гарнизона европских сила на Родос и флоте у Босфор, а затим образовање комисије која ће решити питање у преговорима с Портом у Цариграду. За разлику од Велике Британије, која се на сваки начин трудила да ограничи поље деловања сила у Османском царству, Русија је подржала све предлоге Француске и била спремна на акцију. Догађаји у Сирији потврђивали су став званичног Петрограда о неспособности Порте да испуни преузете обавезе и оправдавали његове раније покушаје да интервенише. Русија је желела да прошири припадности европске комисије на читаву територију Турске и сматрала је да она треба да се обавезе силама у погледу заштите хришћана у Царству. Овај предлог Русије подржале су Аустрија и Пруска, а одлучно одбиле Турска и Велика Британија. Након ове расправе, Тувнел је предложио да се у Сирију пошаље међународни експедициони корпус од 12.000 људи, чију ће половину одмах дати Француска. На крају је одлучено да једној од сила, у име свих, буде дат мандат за интервенцију на територији Османског царства. Остале силе су задржале могућност да се овој касније придруже. Пуномоћје Европе на Леванту добио је Наполеон III. Француска влада је одлучила да пошаље експедициони корпус од 6.000 војника ради успостављања поретка у Сирији. Званични Лондон је поставио као услов да се француски експедициони корпус не задржи у Сирији дуже од шест месеци. Велику Британију је очигледно плашило да под изговором заштите хришћана и Маронита Француска не покуша да успостави протекторат над Сиријом. Већ у јануару 1861. званични Лондон је подсетио владу у Тилеријама да је рок од шест месеци скоро истекао и да би, сходно томе, француске трупе требало да се врате. Наполеон је одуговлачио боравак експедиције: закључио је да обезбеђење примирја у земљи није довршено и да би, ако Французи оду, покољи могли поново започети. Међутим, британска штампа је кренула у кампању против званичног Париза, пишући да цар има за циљ неограничену окупацију Сирије, а што је у супротности с интересима Велике Британије. После састанка међународне конференције, Француска је била приморана да прихвати као последњи рок за повратак трупа 5. јун 1861.²² Дакле, у време боравка Гарашанина у

²² Jacques-Alain de Sédouy, *Le concert européen. Aux origines de l'Europe 1814–1914*, Paris 2009, 331–332; Pierre Miquel, *Le Second Empire*, Paris 1998, 267–268, 270–272; Pierre Renouvin,

Цариграду, немири у Сирији још увек су трајали а француски експедициони корпус није напустио ову земљу.

Већ на основу првих разговора с представницима гарантних сила било је јасно да ће Србија највише моћи да рачуна на подршку француског амбасадора Лавалета. Познанство Гарашанина и Лавалета датирало је још из 1852. године када је српски државник први пут посетио Париз. Вероватно и због тога амбасадор је са изаслаником Правитељства разговарао много отвореније него што би то чинио са неким другим. Важно је истаћи да је одустајањем од ранијег захтева за исељењем муслимана из Србије влада у Београду сасвим усвојила Тувнелов став изражен у недавном разговору с Мариновићем у Паризу.²³ Она је, дакле, могла рачунати да ће Француска подржати предлог о успостављању српске јурисдикције над муслиманима настањеним ван градова. Изузимајући Београд где је ситуација била компликованија, мини-стар је сматрао да ово право Кнежевине не може бити оспорено.²⁴

У првом разговору с Лавалетом, Гарашанин је одмах изнео два аргумента у корист српског захтева. Од највећег интереса било је да питање успостављања јурисдикције над муслиманским становништвом буде решено управо у Београду где су Срби и Турци, као и две полицијске власти, били у сталном додиру и у честом сукобу. Поред тога, валидност Хатишерифа из 1833. била је спорна јер је донет на штету Кнежевине, без споразума са српским депутатима, што је било у супротности с одредбама члана 5 Акерманске конвенције из 1826. године и Одвојеним актом који се тиче Србије и чини део ове конвенције.²⁵ Међутим, овај други Гарашанинов аргумент био је

La Politique extérieure du Second Empire, I–III, Paris 1940, II, 94, 98–99; Љ. Алексић, н. д., 15; Jean-Claude Yon, *Le Second Empire. Politique, société, culture*, Paris 2009, 88.

²³ АС, ПО 28/106, Јован Мариновић Илији Гарашанину, Париз, 3. фебруара 1861.

²⁴ АМАЕ, Turquie-Belgrade 12, No 2, Тувнел Тастију, Париз, 15. марта 1861.

²⁵ Исто, Turquie 349, No 79, Лавалет Тувнелу, Терапија, 28. маја 1861. У Акерману, на ушћу Дњестра у Црно море, потписана је 7. октобра 1826. године руско-турска конвенција којом су решена питања проистекла из Букурешког мира (1812). Решени су спорни руско-турски проблеми (погранична линија, поседе у Азији, трговачка штета), као и статуси Влашке, Молдавије и Србије. Подунавским кнежевинама враћен је Хатишериф из 1802. године о успостављању аутономије и учвршћен руски протекторат. Пети члан Акерманске конвенције односио се на Србију. Порта се обавезала да ће року од 18 месеци са српским делегатима у Цариграду утврдити све повластице које из тога проистичу. Споменуте мере унете су у ферман потврђен хатишерифом и спроведене у назначеном року. Ферман је саопштен руском двору и признат као саставни део конвенције. Поменуте повластице, односно српско питање, биће одређене сходно одредбама изнетим у *Одвојеном акту* (acte séparé) који је придодат петом члану Акерманске конвенције. У овом акту говори се о томе како је Порта дозволила српским делегатима у Цариграду да изнесу захтеве свог народа о повластицама потребним да би се консолидовала земља. Биле су то жеље које су већ 1820. године изнете Порти: слобода вере; избор старешина; независност унутрашње управе; враћање Србији отргнутих нахија; сједињење свих пореза у један; препуштање Србима муслиманских имања под условом да приходе од њих уплаћују заједно са данком; слобода трговине с дозволом да српски трговци могу трговати са српским пасошима у Турској; право Срба да подижу болнице, школе и штампарије; забрана муслиманима који не припадају гарнизонима да се настањују у Србији. Са српским делегатима Порта је требало да реши поменуте захтеве, као и неке друге уколико не буду противни положају поданика Османског царства. Турска је, међутим, одлагала извршење обавеза из конвенције све до Руско-турског рата из 1828, који је завршен Једренским миром 9. септембра 1829. године. Шестом тачком Једренског мировног уговора, Турска се обавезала да ће у потпуности испунити одредбе Акерманске конвенције

само делимично тачан. Српски државник није био у праву када је тврдио да се од неповољних прописа Хатишерифа из 1833. требало бранити тиме што је Хатишериф из 1830. године донет споразумом Порте и српских депутата. На исти начин добијен је и други акт, а оба уз посредовање Русије, која је утицала да питање иселења Турака буде решено повољније по њих а неповољније по Србе.²⁶ Гарашанину то свакако није било непознато, али је вероватно проценио да ће му ослањање на одредбе Хатишерифа из 1830. године, које су повољније по Кнежевину, дати веће изгледе да за време преговора с Портом придобије представнике гарантних сила.

У сваком случају, Лавалет је био у потпуности сагласан са становиштем српског државника и саопштио му да је из Париза добио налог да подржи кнежев захтев. Био је уверен да ће потпору Гарашанину пружити и његов руски колега. Лавалет је сматрао да треба деловати што брже јер ће Porta због догађаја у Сирији морати да прихвати предлог Правитељства. Гарашанин је замолио француског амбасадора за одобрење да се у току преговора с турским министрима, када му то буде потребно, користи његовим саветима. Он је тражио од Лавалета да подупре захтев код Али-паше тек ако српски изасланик не успе да постигне споразум с Портом. Француз је био мишљења да он треба одмах да посредује и рекао да ће о овом питању врло отворено говорити с Али-пашом. Лавалет је гајио уверење да ће Porta, сазнавши да је влада у Паризу заинтересована за успех преговора, лакше изаћи у сусрет Кнежевини. Он је рекао да је о српском питању разговарао с Турцима још пре доласка Гарашанина у Цариград и да ће то опет учинити.²⁷

Преговори су споро текли. Иако се Гарашанин трудио да заузме што помирљивији став, догађаји у Србији отежавали су у великој мери његову мисију. Правитељство није уложило довољно напора да отклони све што би изазвало Портино незадовољство и утицало на успех преговора. У Цариград су стизале вести о пребегавању у Кнежевину читавих породица из Бугарске којима је влада пружала уточиште и новчану потпору. На рачун Турске повремено су упућиване оштре критике у српској штампи. Чланак кнежевог секретара Милана Милићевића „Уочи Цвети” који је објављен у *Србским новинама* на годишњицу Таковског устанка изазвао је протесте београдског мухафиза.²⁸ Након овог испада „новинарског патриотизма” Милићевић је смењен, а Правитељство је увело превентивну цензуру штампе. На све те отежавајуће околности Гарашанин је скренуо пажњу у писмима председнику владе Филипу Христићу. Да није било ових догађаја Турци не би имали аргументе против српског захтева за који су и сами сматрали да је умерен. Због Милићевићевог чланка Гарашанин се извињавао Порти наводећи да се овакво писање „поткрало” званичним новинама и да се то убудуће више неће дешавати. Изасланик је замолио Христића да Правитељство уклони све што би дало повода за притужбе Турске и омело га у извршењу задатка.²⁹ Много

(*Српска енциклопедија, ѿом I, књига A–Беобанка*, Нови Сад – Београд 2010, 99; Радош Љушић, *Историја српске државности. Књига 2, Србија и Црна Гора*, 2001, 81–82).

²⁶ Р. Љушић, н. д., 145–146.

²⁷ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 12. априла 1861.

²⁸ *Србске новине*, бр. 50, 15/27. април 1861.

²⁹ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 12. априла 1861.

оштрији према влади због њеног држања по питању избеглица и штампе Гарашанин је био у писмима Мариновићу, од кога је тражио да својим саветима помогне Христићу.³⁰

Приликом редовних сусрета с Гарашанином Лавалет је изражавао чуђење што Порта толико одуговлачи преговоре. Ипак, он је констатовао да је Али-паша веома заузет другим, хитнијим питањима. Амбасадор је саветовао Гарашанину да у опхођењу с турским министром буде веома љубазан и опрезан, да на њега не врши притисак, али да у исто време скрене пажњу да решавање питања не може бити одлагано унедоглед. Из свог дотадашњег искуства, Лавалет је тврдио да се од Али-паше највише може добити љубазним приступом. Са своје стране, амбасадор је одмах по доласку Гарашанина у Цариград подупро српски корак на Порти. У складу са оним што је Тувнел рекао Мариновићу за време његовог боравка у Паризу, Лавалет је изнео званичан став Француске по том питању.³¹

Француз је заиста показао велико залагање да српски захтев буде испуњен. Он је почетком маја поново позвао Али-пашу да пружи задовољење Кнежевини и да се не устручава од умереног спровођења одредби Хатишерифа из 1830. године. Лавалет је ипак избегао да прерано улази у појединости у вези с питањима која су покренута у преговорима између Срба и Турака. У расправи коју је имао с представницима Аустрије и Велике Британије, француски представник је изразио мишљење да је Хатишерифом из 1830, од чијег текста се онај из 1833. године разликује само у томе што је из њега изузет Београд, питање исељења Турака из Србије дефинитивно решено у корист Кнежевине. Међутим, двојица амбасадора туркофилских сила имали су сасвим другачије мишљење. Они су сматрали да највиши султанов правни акт из 1830. године садржи непромишљено обећање о исељењу Турака. Због осетљивости питања такво обећање није могло бити испуњено, од чега је одустала и сама Русија која је својевремено издејствовала код Порте да овај документ изда Србији. С обзиром да су Турци задржали неколико тврђава на територији Кнежевине, то њихово право је у исто време подразумевало и очување сигурности тих места преко одређеног броја цивила чији је задатак био да обезбеђују исхрану војним посадама тврђава. У супротном, ти и иначе слаби гарнизони били би препуштени на милост и немилост ненаклоњеном српском становништву које би их, ако заузме непријатељски став, у сваком тренутку могло изложити глади. Једном речју, Хатишерифом из 1830. године одређено је да у Србији борави мали број Турака, углавном припадника тврђавских посада. Међутим, било је потребно да гарнизонима буде осигурано снабдевање, а одредбама овог акта за то није пружена никаква гаранција. Био је то разлог због кога одредбе Хатишерифа из 1830. нису биле спроведене у дело, а представници Аустрије и Велике Британије сматрали су да тако треба и да остане.³²

³⁰ *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, II, 88–90. После упозорења Илије Гарашанина из Цариграда српска влада је завела превентивну цензуру штампе (Љ. П. Ристић, н. д., 186).

³¹ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 19. априла 1861.

³² АМАЕ, Turquie 349, No 67, Лавалет Тувнелу, Пера, 8. маја 1861.

Француски амбасадор је признавао да ова образложења нису без основа. Међутим, он је учинио све да наведе Али-пашу на споразум с Правитељством по питању уређења јединствене полиције Кнежевине, која ће вршити власт како над Србима тако и над Турцима. Лавалет је подсетио да су прошле године кнез, капућехаја и депутација у Цариграду подржавали тезу да је немогуће подвргнути Турке српској полицији и на тој тврдњи био је заснован захтев да се они безусловно иселе из Србије. Сада је Правитељство променило мишљење и то је полазна тачка за споразум на коме је требало радити.³³ Стога је амбасадор саветовао Али-паши да три до четири хиљаде београдских Турака буде подвргнуто српској јурисдикцији. У исто време, Лавалет је желео да избегне усвајање Булверовог предлога о образовању мешовите комисије састављене од турских, српских и европских изасланика којој би било стављено у задатак да утврди да ли је Београд утврђење (*la place forte*). У случају да то буде потврђено, онда би Турци могли бити наставени у вароши пошто имају право да се у случају нужде повуку у унутрашњост тврђаве. Лавалет је сматрао да се иза оваквог предлога британског амбасадора крила зла намера. Поред тога што одредбе Хатишерифа из 1833. године никако не могу бити протумачене на такав начин, испитивање места (вршење увиђаја) у потпуности је искључивало могућност да Београд буде назван утврђењем. Осим што би решавала право Турака на боравак у Београду, комисија би морала да се изјасни и о томе да ли је присуство турског становништва у сагласности с аутономијом Кнежевине.³⁴ Расправа по том питању свакако би поново изазвала подвојеност и затегнутост у односима међу страним представницима.³⁵ Ипак, да се не би отворено супротставио Булверу и аустријском представнику, Лавалет је написао Тувнелу да ће дати пристанак на образовање мешовите комисије ако они то од њега буду изричито захтевали.³⁶

Министар Тувнел одобравао је у потпуности став амбасадора. Он је изразио искрену жељу да споразум буде постигнут у непосредним преговорима Порте и Србије и да на тај начин буде избегнута колективна интервенција страних представника. С обзиром на то да питање није захтевало хитно решење, било је потребно поступати опрезно и исцрпсти сва средства којима би био остварен циљ. Тувнел је изразио наду да Порта неће устукнути пред решењима чијом би применом, под условима прихватљивим за обе стране, могла на једини начин побољшати односе са Србијом.³⁷

У разговору с Гарашанином средином маја Лавалет и Лобанов су се жалили на тешкоће које им ствара британски представник. Наиме, Булвер је оптужио Русију да преко својих емисара ствара сплетке у свим крајевима Османског царства, а Србију да подстиче немире у суседним турским провинцијама. Британски амбасадор тражио је свакодневно од Лавалета и Лобанова да утичу на Кнежевину да обустави субверзивно деловање. Неистине о тим догађајима ширио је из Београда конзул Лонгворт, а француски пред-

³³ Исто.

³⁴ АМАЕ, Turquie 349, No 79, Лавалет Тувнелу, Терапија, 28. маја 1861.

³⁵ Љ. Алексић, н. д., 48.

³⁶ АМАЕ, Turquie 349, No 79, Лавалет Тувнелу, Терапија, 28. маја 1861.

³⁷ Исто, No 55, Тувнел Лавалету, Париз, 7. јуна 1861.

ставник Дозон супротставио се његовом предлогу да због тога буде упућен протест Правитељству. Дозон је од Лавалета добио налог да избегава учешће у заједничким мерама против српске владе „осим у случају одиста важном и очевидном; иначе да свагда тражи иншструкције одавде или из Париза”. Лавалет је приметио да британски конзули у свим крајевима Турског царства делују на сличан начин као што је то чинио Лонгворт. Међутим, за такво држање нису одговорни они већ амбасадор у Цариграду који им шаље упутства. У исто време Лавалет је саветовао Гарашанину да Србија увек поступа у складу с одредбама докумената којима је дефинисан њен државноправни положај. То је био једини начин да себи осигура заштиту Француске. У вези с тим амбасадор је додао: „Ако ја и полазим свагда с тога гледочија да су христијани увек правији од Турака, ипак нећу моћи отказати Турцима право, кад га они на својој страни имају. Пристрасно бранити вас то би значило колико и не бранити вас, зато настојте да сте свагда у закону положенију, па за и не потрбујете сваки час наше помоћи; оставте то за која важнија времена, кад вам она може од значења бити”.³⁸ Лавалет је саветовао српској влади да умири непријатељски расположене конзуле пружајући им тачна обавештења о догађајима у Кнежевини и суседним провинцијама, а која нису желели да им дају њихови претпостављени у Цариграду. Он је сматрао да став амбасадора умногоме зависи од извештаја конзула. У случају побољшања односа с представницима туркофилских сила у Београду, Правитељство је могло очекивати да ће и амбасадори ових сила у Цариграду узети према Кнежевини блажи став. Сходно томе и српски захтеви били би лакше оствариви.

У турској престоници водила се дипломатска борба између Лавалета и британских представника. Што се тиче сукоба између Турака и хришћана полазиште француског амбасадора било је да је право на страни хришћана, док су Британци сматрали да је оно на страни Порте. Лавалет је у поверењу рекао Гарашанину да се он труди да оправда хришћане чак и када су криви, али не оптужујући Турке. Британци, с друге стране, доживљавају хришћане Османског царства као убице, варваре и бунтовнике. Лавалет је уверавао Гарашанина да Француска у одбрани хришћанских народа у Турској не види никакав посебан интерес. Велика Британија, међутим, никада не би имала такав утицај у Царству да се определила за заштиту овог становништва. Што се Срба тиче, француски амбасадор је непрекидно указивао Британцима да ће их својим поступцима још више раздражити.

Као што се може приметити, у разговору Лавалета и Гарашанина није било речи само о захтеву за успостављањем српске јурисдикције над муслиманским становништвом. Поједини савети које је амбасадор дао српском изасланику умногоме су подсећали на оне које је Тувнел недавно дао Мариновићу. Лавалет је рекао да је упознат с чињеницом да Срби нису задовољни својим уставом. Он им је, међутим, препоручио да раде на учвршћењу поретка и да се посвете материјалном и културном уздизању земље, али да то чине без помпе, не дајући повода другима да о томе говоре. Према силама Правитељство треба да се опходи учтиво и да их стално не оптерећује при-

³⁸ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 8. маја 1861.

тужбама на рачун Турске. Понекад је потребно да се Кнежевина обрати силама само да би их обавестила о свом напретку, истичући да за то њима дугује захвалност. На тај начин она ће ширити бољу слику о себи. Србија треба да ради на уређењу унутрашње управе, а нарочито судства. Захваљујући њеном државноправном положају и угледу међу суседним народима, у Кнежевини налазе уточиште читаве породице из суседних области. Уз напредовање у изградњи државних институција могло се очекивати да ти крајеви затраже присаједињење Србији, чиме би она проширила своје границе. На тај начин Кнежевина би добила мање него ратом, али би тај добитак био остварен без капи крви. Лавалет је скренуо пажњу да би у случају успешног завршетка рата савезници Србије тражили од ње учешће у добити. Као пример навео је Пијемонт који се обавезао да после победе у рату с Аустријом Француској буду уступљене Савоја и Ница. Исто као и прошле године приликом боравка српске депутације у Цариграду, Лавалет је саветовао Кнежевини да створи малу, али добро обучену војску. Цитирао је Гарашанину речи француског маршала Томе Робера Бижоа (Thomas-Robert Bugeaud, marquis de La Piconnerie, duc d'Isly), који је уочи битке код Ислија 1844. године рекао да му је жао што Мароканаца нема више јер би неред у њиховој војсци био још већи.³⁹ Амбасадор је сматрао да од велике и лоше обучене војске какву има Турска нема користи.

Лавалет је био мишљења да би, у случају да прихвати наведене препоруке, Србија у догледно време од Европе добила и оно што није тражила. Кнежевина је била у стању да спроведе наведене реформе боље него било који од њених суседа: „Црна Гора је на веки у боју. Књажевства су у нереду због сореновања аристократије, корупције која је гора но у Турака. Ми их помажемо јер су хришћани”.⁴⁰

На рачун кнеза Лавалет је имао једну примедбу. Он је сматрао да је потребно да кнез Михаило буде у бољим односима с конзулима. За разлику од кнеза Александра Карађорђевића, он није посећивао стране представнике у Београду. Кнез Михаило добио би много ако би стекао њихову наклоност. „Кнез је живио дуго у Бечу и видио тон тамошње аристократије, и жена му је из исте аристократије, али тај тон мрзи Европа, а и он није Аустријанац нити је у Аустрији”.⁴¹ Лавалет је рекао Гарашанину да су се неки од београдских конзула жалили да кнез Михаило нема исти однос према свакоме од њих. Амбасадор је оценио да кнез није приватно лице и да не може да прима у аудијенцију само оне које жели.

³⁹ Министар спољних послова за време владавине Луја Филипа (Louis Philippe Ier, 1773–1850, roi des Français, 1830–1848) Франсоа Гизо (François Guizot, 1787–1874) одлучио је у децембру 1840. године да Француска војнички освоји Алжир и тај задатак повери маршалу Бижоу (1784–1849), дајући му потребна средства. Подухват је спроведен у три дела. Од 1841. до 1843. Бижо је освојио целу покрајину Тел, потиснувши Арапе емира Абд-ел-Кадера на југ. У току следеће две године стигао је до Високих висоравни и унутрашњости Орана и натерао Абд-ел-Кадера да пређе у Мароко. У сукоб се умешао марокански султан, чије је трупе Бижо поразио у бици на обалама реке Исли (14. августа 1844) и током бомбардовања Тангера и Могадора (6. и 15. августа 1844) (Жорж Лефевр, Шарл Х. Путас, Морис Бомон, *Историја Француске*, I–II, Београд 1961; *Књига друџа. Од 1774. до наших дана*, 299–300).

⁴⁰ АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 8. маја 1861.

⁴¹ Исто.

Пошто Порта до средине маја и даље није одговорила на српски захтев, Лавалет је предложио Гарашанину да изасланик на њу изврши притисак тиме што ће најавити свој одлазак из Цариграда. Требало је да да изјави да ће то учинити по савету француског амбасадора.⁴²

Ипак, и Лавалет и Лобанов скретали су пажњу Гарашанину да не треба да буде изненађен спорашћу са којом Порта приступа српском захтеву. У центру пажње било је сиријско питање у које су били уплетени интереси великих сила, пре свега Француске. Тешким захтевима које је пред Турску поставила влада у Тиљеријама супротставила се Велика Британија.⁴³ И по овом питању, дакле, вођена је највећа борба између Париза и Лондона.

Крајем маја, Али-паша је још једном потврдио да Србија може очекивати само спровођење одредби Хатишерифа из 1833. године. Он је изразио спремност да муслиманско становништво ван градова напусти Србију, али је направио изузетак у погледу Београда, где су Турци и даље остајали под јурисдикцијом гувернера тврђаве. Министар је једино оставио могућност постизања споразума по питању отклањања тешкоћа које произлазе из постојања двојне управе и полиције.⁴⁴ Он, међутим, није дао никакав предлог о основама таквог споразума. Овакав уступак турске владе чинио се Гарашанину половичним.

Међутим, због постојећих околности изгледи да нешто буде промењено у корист Србије били су све слабији. Страни представници у Цариграду били су сасвим заокупљени догађајима у Сирији и устанком у Херцеговини, док је Гарашанинова мисија потиснута у други план. Стога, могућност њихове заједничке интервенције у циљу испуњења српског захтева готово да није ни постојала. Потребно је споменути да је у том правцу ипак било одређених покушаја. Основни став амбасадора према мисији није се променио, али су сада у извесној мери на српску страну нагињали и они од којих се то није очекивало. Британски и аустријски представник и даље су отворено подржавали Портино становиште, али су сада то чинили само ради спасавања њеног угледа и сузбијања утицаја Русије и Француске. Они су саветовали турској влади закључење споразума с Кнежевином. Уз Прокешову сагласност, Булвер је предложио турским министрима укидање двојне јурисдикције и убеђивао их да је немогуће одржање двовлашћа. Не негирајући право Порте, британски пуномоћник је истакао сврсисходност успостављања искључиво српске управе. На тај начин Турска би спречила тешкоће које би убудуће покушала да јој створи руска влада. Упркос томе, знајући да јој је званично осигурана подршка Велике Британије и Аустрије, Порта је задржала став који је заузела још на почетку преговора.⁴⁵

Гарашаниновом незавидном положају такође је допринео и један крајње непромишљен кнежев поступак. Смрт Абдул Мецида I и промена на престолу у Цариграду дали су прилику Михаилу да крајем јуна упуту поздравно писмо новом султану Абдул Азису I. Уместо да на адекватан начин

⁴² Исто.

⁴³ Исто, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 22. маја 1861.

⁴⁴ АМАЕ, Turquie 349, No 79, Лавалет Тувнелу, Терапија, 28. маја 1861.

⁴⁵ Љ. Алексић, н. д., 49.

према њему искаже поштовање, утолико пре што је очекивао уступке, кнез Михаило је избегао да новог владара освоји као свог суверена. Требало је да кнежево писмо султану уручи непосредно Гарашанин.⁴⁶

Овај корак изазвао је ново незадовољство код Турака.⁴⁷ Сам француски амбасадор констатовао је да је писмо састављено с очигледном, детињастом намером да буде избегнут сваки израз који би могао указивати на признавање султановог сизеренства. Ипак, Лавалет је скренуо пажњу Али-паши да је оно написано у врло учтивом тону. Турски министар је, пре свега, видео увреду у самој форми: српском кнезу није било дозвољено да се обраћа непосредно султану, већ само преко великог везира. Али-паша је оптужио кнеза Михаила да је овим кораком имао за циљ само да избегне признавање свог вазалског положаја. Лавалет је покушао да умири турског министра. Не оспоравајући чињенице, амбасадор је изјавио да писмо ипак није такве природе да би било одбачено. Али-паша је одговорио да ће га Porta примити, али да неће дозволити да буде уручено преко Гарашанина. Само су страни владари имали право да своја писма султану достављају преко изасланика.⁴⁸

Почетком јула, неколико дана пре него што је Гарашанину уручен Портин званичан одговор, Лавалет је сазнао да ће мисија српског изасланика доживети неуспех. Али-паша је изјавио француском амбасадору да ће у тексту одговора бити изнесене непобитне чињенице због којих му није дозвољено да усвоји главни захтев Кнежевине у погледу успостављања српске јурисдикције над муслиманима у Београду. Што се тиче тврђава од мањег значаја, у њима ће и даље боравити турске посаде, док ће четири до пет хиљада муслимана настањених у околини тих тврђава бити исељено из Србије уз обештећење које ће им Правитељство дати у тренутку њиховог ступања на турско тло.⁴⁹ Ова одредба односила се на муслимане настањене изван тврђава Соко и Ужице. Требало је да у овим градовима регуларне трупе замене посаде састављене од башибозука. Porta ће захтевати образовање једне мешовите комисије, надлежне да реши питање обештећења како муслимана који треба да се иселе из поменутих места тако и оних који су то већ учинили. Porta ће позвати српску владу да се искрено придржава мера за осигурање мира у земљи и захтевати да те мере споразумно утврде српске и турске власти.⁵⁰

Лавалет је сматрао да је овакав уступак половичан. Усвајајући у потпуности Гарашаниново мишљење, он је у свом извештају Тувнелу навео да је највећи проблем у томе што се Porta исувише позива на одредбе Хатишерифа из 1833. године. Једностраним доношењем овог документа турска влада је повукла много већи уступак који је, после преговора и споразума с њом, дала Србији три године раније.⁵¹

Француски амбасадор је Гарашанину убрзо предочио ситуацију. Као један од разлога због којих ће бити одбијен главни српски захтев у погледу Београда, Лавалет је навео да нови султан не може отпочети владавину да-

⁴⁶ АМАЕ, Turquie-Belgrade 13, No 26, Дозон Тувнелу, Београд, 9. јула 1861.

⁴⁷ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 68.

⁴⁸ АМАЕ, Turquie 350, No 95, Лавалет Тувнелу, Терапија, 9. јула 1861.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 68–69.

⁵¹ АМАЕ, Turquie 350, No 95, Лавалет Тувнелу, Терапија, 9. јула 1861.

вањем уступака. Сви напори француског представника уложени у корист Србије били су узалудни јер је Али-паша остао непопустљив. О инциденту у вези с кнежевим писмом султану сазнали су од турског министра сви представници гарантних сила у Цариграду. Лавалет је саветовао Правитељству да никако не одбацује оно што Порта буде понудила. Српска влада треба да прихвати одлуку о иселењу муслимана настањених у околини мањих тврђава и да настави да тражи оно што није добила у погледу Београда. Амбасадор је сматрао да питање треба да буде поднето на решавање гарантним силама јер ће оне тада морати подробно да испитају садржаје одредби хати-шерифа и уговора који се тичу Србије и да донесу одлуку „по слову истих”. Он, међутим, није могао да одговори Гарашанину да ли би у том случају питање било решено у корист Србије.⁵²

Изасланик није био за то да српско питање по сваку цену буде изнесено пред гарантне силе. Нико није могао да му јамчи да одлука неће бити донесена на штету Кнежевине. У том случају, могло би се десити да Правитељство одбије понуђено решење, чиме би се замерило гарантним силама.⁵³ Поред тога, није било сигурно да би француска влада, тренутно највећи заштитник интереса Кнежевине, била спремна да подржи предлог да питање о успостављању српске јурисдикције над београдским муслиманима буде изнесено пред конференцију сила. Било је одраније познато да овакав исход не би био по жељи Француске јер би тиме отпочела још једна њена дипломатска борба с представницима Велике Британије и Аустрије. Лавалетову немогућност да предвиди како би силе решиле српско питање Гарашанин је прокоментарисао на следећи начин: „Кад сравним ово његово 'не знам' са оним што г. Тувнел Мариновићу говораше: да је за Београд ствар тешка и да то морамо с Портом гледати како да се угодимо онда готово не бих био мјенија да се ствар пред Европу формално износи донде, док не би имали уверење, да ће нас или већи част гаранта (међу којима јамачно г. Прокеш никад неће бити) у том подпомоћи или бар да се неће сви согласити да је на нашу штету реше”. Изасланик је намеравао да се још једном посаветује с Лавалетом и Лобановом и да покуша да их наведе да својим владама поднесу предлог о изношењу српског питања пред гарантне силе. У случају да француски и руски представник одбаце идеју, Гарашанин је сматрао да решавање питања треба одложити, а његова мисија била би завршена.⁵⁴

У свом извештају Тувнелу, Лавалет је изразио сумње да је Али-паша у одговору Правитељству могао да изнесе довољно јак разлог због којег одбацује српски захтев. Он је сматрао да је у питању принципијелни разлог. Једном речју, Порта није прихватала да турско становништво буде подвргнуто јурисдикцији хришћана. Понос муслимана није дозвољавао такву идеју. Турска влада је сматрала да би попуштање по овом питању уједно било и попуштање у погледу султановог сизеренства, чије је признавање кнез Михаило у свом писму невешто покушао да избегне.

Разговор с Гарашанином оставио је на француског амбасадора јак утисак. Због неуспеха у напорима да постигне споразум с Портом српски државник

⁵² АС, ИГ 1204, Илија Гарашанин Филипу Христићу, Цариград, 28. јуна 1861.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

је деловао понижено. Он није крио од Лавалета да убудуће не треба очекивати одржање добрих односа Кнежевине и Турске. И до сада је било веома тешко зауставити сукобе Срба и Турака и проливање крви у београдским предграђима. Ситуација ће постати још озбиљнија када јавност сазна за Портино безусловно одбацивање захтева Правитељства. Због своје хитности, питање успостављања српске јурисдикције над муслиманима мораће убрзо да буде изнесено пред европске силе. Упркос кнежевим напорима да одржи ред, због све већег неслагања између Срба и Турака неко од њих ће морати да напусти Београд.

Лавалет је сматрао да оваква изјава од стране једног тако помирљивог човека као што је Гарашанин има велику тежину. Стога је за Порту веома неповољно што је одбила мудрог политичара који је у својој земљи увек важио за заговорника јединства и споразума с Турском. Француски амбасадор указивао је на то влади у Цариграду, али није могао сам да је спречи да направи овакву грешку. Његове колеге нису придавале довољно пажње Гарашаниновој мисији и нису предузеле потребне кораке у циљу отклањања тешкоћа између Србије и Порте. Узрок томе била је вероватно заокупљеност расправом о сиријском питању, која је трајала већ неколико недеља.

У разговору с Лавалетом, Гарашанин је признао да се кнез у свом писму није обратио султану на сасвим адекватан начин. Ипак, од тренутка када је сазнао да је његова мисија пропала, изасланик није желео да доживи нови неуспех због питања етикеције. Он је објаснио француском амбасадору да не жели да се компромитује личном љубазношћу а у циљу да покаже да постоји разлика између његове личности и својства кнежевог изасланика у ком је послат у Цариград. Због тога је Гарашанин одлучио да неће отићи на пријем код султана без кнежевог писма.⁵⁵

Даље преговоре с Портом српски изасланик сматрао је беспредметним. Упркос великој подршци коју је за време мисије имао од Лавалета, Гарашанинов предлог о изношењу српског захтева пред гарантне силе није наишао на одзив код француске владе. Очигледно је да она није сматрала да због још једног питања Турског царства, притом недовољно хитног, треба да улази у нову расправу с Великом Британијом. Претходних неколико месеци Француска је већ била довољно изложена притиску званичног Лондона да повуче своје трупе из Сирије. Гарашанин је само још чекао да буде окончан инцидент с кнежевим писмом султану па да се врати у Београд. Тим поводом, Порта је тражила од кнеза Михаила да новим писмом, насловљеним на великог везира, исправи претходну неправилност. Озлојеђен тим поступком, кнез је написао истоветно писмо великом везиру, унео реч суверен за султана, а изоставио помен о Гарашанину као доносиоцу. Због Портиног инсистирања да на пријем код султана иде без првог кнежевог писма, српски изасланик одустао је од тражења аудијенције.⁵⁶

Крајем јула, француски отправник послова у Цариграду гроф Албер Лалман (Marie-Charles-Henri-Albert, comte de Lallemand) покушао је заједно с руским представником још једанпут да утиче на промену Портине одлуке

⁵⁵ АМАЕ, Turquie 350, No 95, Лавалет Тувнелу, Терапија, 9. јула 1861.

⁵⁶ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 69.

у погледу српског захтева.⁵⁷ Турска влада је остала непопустљива и понудила искључиво извршење одредби Хатишерифа из 1833. године. Што се тиче Хатишерифа из 1830. године, Порта је на тај документ гледала као да је издат Србији непажњом и сматрала га је ништавим.⁵⁸

Упркос свему, Правитељство је слањем новог меморандума Гарашанину још једном затражило од Порте да питање положаја муслимана у Србији буде решено. Српском изасланику достављен је и одговор на Али-пашину ноту. У меморандуму урученом турској влади 18. августа влада у Београду углавном је критиковала Портина тумачења Хатишерифа из 1830. и 1833. године. Исељеним Турцима оспорено је право на одштету за имања јер их у прошлости нико није спречавао да их продају. Право продаје уживаће и будући исељеници. У Портином одговору поменути су само муслимани власници имања око тврђава Соко и Ужице. Међутим, Правитељство је подсетило да из Кнежевине треба иселити и Турке настањене око Смедерева, Шапца, Фетислама, Малог Зворника и Кастела. У циљу спречавања одуговлачења у раду комисије за исељење, дат је предлог да се истој одреди рок од три месеца у коме ће морати да заврши посао. Српска влада указала је на опасност система мешовите управе који је Порта желела да одржи у Београду. Она је одбијала да се одрекне права добијених Хатишерифом из 1830. године и нагласила да њиме није предвиђено никакво изузимање београдских муслимана из опште мере. Осим тога, једино је овај султанов акт био пуноважан, јер је донет у споразуму српске депутације и Порте. Правитељство је сматрало да Турска једностраним доношењем Хатишерифа три године касније није имала право да измени ранију одредбу утврђујући изузетан положај за београдске муслимане. Из постојећег стања могу се изродити тешки сукоби. Стога је једино решење било укидање мешовите управе и полиције.

Због слабе заинтересованости гарантних сила за српско питање Порта није желела да попусти. У мемоару предатом Гарашанину почетком септембра, она се ограничила на предлог да у Београду буде установљен мешовити кривични суд који ће судити по турском кривичном закону и под чијом ће контролом бити полиција. По мишљењу Правитељства применом ове мере није могао бити обезбеђен мир у вароши. У свом писму од 1. октобра Гарашанин је одговорио Али-паши да би на тај начин био само озаконен постојећи неред и нанета нова повреда правима која су Срби добили Хатишерифом из 1830. године. Правитељство је пристало само на образовање

⁵⁷ Албер Лалман (Безансон, 1822 – Дворац Маланс, Горња Сона, 1882), француски дипломата. Службовао је 1845. као аташе амбасаде у Цариграду, а потом је 1847. године прикључен мисији коју је у Либану обављао француски археолог и мисионар Ежен Боре (Eugène Boré, 1809–1878), чији је циљ био истраживање светих места. Био је други секретар амбасаде у Петрограду (1849–1851) и посланстава у Дрездену (1851–1855) и Бриселу (1855). Наредне године унапређен је у ранг првог секретара овог посланства. Премештај у Цариград добио је 1857, а у турској престоници боравио је до 1862. када је постао специјални отправник послова у Риму. Као опуномоћени министар (1863) послат је 1866. године на дужност у Кину. Пензионисан је 1871. Носилац је ордена Витеза 1851, Официра 1859. и Командора Легије части 1866. године (АМАЕ, Personnel-Dossiers individuels de carrière, première série, 1816–XIXe siècle, No 2388).

⁵⁸ АМАЕ, Turquie 350, No 109, Лалман Тувнелу, Терапија, 31. јула 1861.

мешовите комисије за исељење муслимана. Истим писмом Гарашанин је известио Порту о добијеном налогу да се врати у Београд.⁵⁹

Недовољна подршка великих сила, пре свега Русије, промена на престо-лу у Турској, слободније писање београдске штампе и инцидент са кнежевим писмом султану учинили су неуспешном Гарашанинову мисију. Поред наведеног, Порти је било тешко да уступи београдску варош, на чему се и ломио овај проблем, мада је у преговорима потегнуто и питање накнаде раније исељеним Турцима, питање рејона београдске тврђаве и друго. Попуштање Србије Турској у погледу раније стечених народних права није допринело решењу овог питања и показало се неоправданим.⁶⁰

Француска влада изражавала је искрено жаљење због неуспеха Гарашанинове мисије. Она је сматрала да Порта није препознала да су јој сопствени интереси и ситуација у Београду, оптерећена сталним сукобима муслиманског и српског становништва, налагали да изађе у сусрет захтеву Правитељства.⁶¹ Упркос заузетошћу својим интересима у Османском царству, као што су били наставак изградње Суецког канала и заштита католичког становништва у Сирији, Француска је била једина међу великим силама која се озбиљније заузела да српско питање буде повољно решено. Можда су напори званичног Париза у том правцу били само још једна врста притиска на Турску да испуни његове велике захтеве у погледу Сирије и Суецког канала. У сваком случају, француски амбасадор Лавалет био је једини страни представник који је схватио опасност од тензија између Срба и Турака у Београду, а које ће у јуну 1862. године довести до сукоба ширих размера и турског бомбардовања вароши. Што се Правитељства тиче, за њега је било веома важно да су се гарантне силе, а нарочито Француска, увериле у немогућност непосредног споразума између Кнежевине и Порте. Ова чињеница, као и подршка владе у Тиљеријама, одлучујуће су допринеле да кнез у августу 1861. године на Преображенској скупштини приступи доношењу закона о изменама унутрашњег уређења Србије.⁶²

⁵⁹ Г. Јакшић, В. Вучковић, н. д., 69–70.

⁶⁰ Р. Љушић, н. д., 146.

⁶¹ АМАЕ, Turquie 350, No 68, Гувнел Лалману, Париз, 23. јула 1861.

⁶² Љ. Алексић, н. д., 50.

Dr UROŠ TATIĆ, chercheur
 Institut d'histoire de Belgrade
 36 rue Kneza Mihaila, Belgrade, Serbie
 Adresse électronique : urostatic@yahoo.com

LE RÔLE DE LA FRANCE DANS LES POURPARLERS ENTRE ILIJA GARAŠANIN ET LA PORTE EN 1861 SUR LA SITUATION DES MUSULMANS EN SERBIE

RÉSUMÉ: De novembre 1860 à mars 1861, afin d'examiner les dispositions des puissances garantes envers la promulgation des lois qui renforceraient la situation étatique et juridique de la Serbie, l'émissaire spécial Jovan Marinović accomplit une mission auprès des grandes cours européennes. Peu après son retour, en avril 1861, le prince Mihailo Obrenović prit la décision d'envoyer à Constantinople Ilija Garašanin, homme d'État plein d'expérience. Le soutien de la Russie et de la France rendit plus pressant encore le désir du Prince de résoudre les questions laissées en cours dans les négociations directes avec la Porte. L'envoyé du Prince avait pour mission de présenter au gouvernement de Constantinople la question du placement sous juridiction serbe de tous les Turcs qui vivaient en Serbie hors des forteresses. La volonté de Mihailo de s'entourer d'hommes de confiance dans le domaine de la politique étrangère lui fit choisir Garašanin. Le retour de Garašanin aux affaires de l'État serbe ne lui fut pas seulement dicté par la grande expérience de celui-ci, mais aussi grâce à l'avis des gouvernements de Saint-Petersbourg et de Paris qui voyaient en lui l'un des hommes politiques serbes les plus capables. La décision de Mihailo fut la conséquence de la mission de Marinović. Des récents entretiens de cet émissaire avec des hommes d'État russe et français, le Prince conclut qu'il pouvait compter sur leur appui pour résoudre la question de la situation des musulmans en Serbie. Édouard Thouvenel, ministre français des Affaires étrangères, considérait comme incontestable le droit du Prince de gouverner toutes les parties du territoire serbe et d'avoir sous son autorité toute la population située en dehors des forteresses. Ce droit provient notamment du Hatti-chérif de 1830 qui interdit sans condition aux musulmans, à l'exception des garnisons dans les villes, de séjourner en Serbie. Le ministre promit à Marinović le soutien du gouvernement français quand le Prince soumettrait cette demande à la Porte. Cependant, il est intéressant de noter que Thouvenel était opposé à la réclamation serbe disant que les Turcs devaient être évacués de la Principauté. Les représentants étrangers à Belgrade considéraient que le choix de Garašanin avait été influencé par le gouvernement des Tuileries. Il ne s'agissait pas ici seulement de la réputation personnelle de l'homme d'État serbe, mais aussi de celle de la France, directement intéressée par le succès des négociations. Les premiers pourparlers avec les représentants des puissances garantes montrèrent clairement que la Serbie allait surtout pouvoir compter sur le soutien de l'ambassadeur français, le marquis de Lavalette. En renonçant à sa demande précédente requérant l'évacuation des musulmans de Serbie, le gouvernement de Belgrade adopta pleinement l'attitude de Thouvenel exprimée lors d'une récente conversation avec Marinović à Paris. Il pouvait donc compter sur le soutien de la France en ce qui concerne la proposition d'établir une juridiction serbe sur les Turcs qui vivaient hors des forteresses. Pendant toute la durée des négociations, l'ambassadeur français fit preuve d'un grand engagement personnel afin de donner suite à la demande serbe.

MOTS-CLÉS: France, Serbie, la Porte, Ilija Garašanin, Lavalette, prince Mihailo, Hatti-chérif de 1830, Hatti-chérif de 1833